

ДІЯЛЬНІСТЬ ТА РОЛЬ ДІАСПОРИ У РОЗВИТКУ БОЛГАРСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ

На сьогодні практично не існує етнічно однорідних держав, у середині цих держав відбуваються різні процеси, пов'язані з меншинами, – це і утворення діаспор, і їх активна діяльність, а також процес взаємовпливу культур різних народів один на одного. У статті розглянуто діяльність болгарської діаспори в Україні у розвитку україно-болгарських взаємин, визначено мовну ситуацію, основні життєві цінності болгарської меншини, вивчається взаємодія болгар з українським народом у межах Одещини.

Ключові слова: взаємодія, діаспора, життєві цінності, соціальна дистанція.

Сегодня практически не существует этнически однородных государств, в середине этих государств происходят разные процессы, связанные с меньшинами, – это и образование диаспор, и их активная деятельность, а также процесс взаимовлияния культур разных народов друг на друга. В статье рассмотрено деятельность болгарской диаспори Украины в развитии украино-болгарских взаимоотношений, определено языковую ситуацию, основные жизненные ценности болгарской меньшини, изучается взаимодействие болгар с украинским народом в пределах Одещины.

Ключевые слова: взаимодействие, диаспора, жизненные ценности, социальная дистанция.

Today practically there are not ethnically the homogeneous states, in the middle of these states there are different processes related to minoritie's, it is and formation of diaspores, and their active activity, and also process of interection of cultures of different people on each other. In the article we examine activity of the Bulgarian diaspores of Ukraine in development of the Ukrainian-Bulgarian mutual relations, determine the basic vital values of Bulgarian minority, study co-operating of Bulgarians with the Ukrainian people on each other on territory of Odessa's.

Key words: interaction, diaspora, vital values, social distance.

Постановка проблеми. Українців з болгарами пов'язують міцні, навіть нерушимі, не піддані політичній кон'юктурі узи дружби. Протягом багатьох століть Україну й Болгарію поєднує і загальне історичне коріння, і близькість культур та мов і, нарешті, взаємна симпатія й тепле відношення один до одного.

Болгарія була однією з перших держав, які визнали суверенітет України у грудні 1991 р. Між Болгарією та Україною 5 грудня 1992 р. був укладений Договір про дружбу та співробітництво, у якому обумовлено співробітництво у всіх сферах суспільного життя, включаючи економічну, політичну та військову.

Процеси становлення державності в Україні відбуваються за безпосередньою участю представників національних меншин, супроводжуються актуалізацією вирішення їх освітніх, культурних, інформаційних потреб, створення організаційних структур, сповідання своєї релігії, використання символіки, дотримання традицій. Ідентифікація етнічної культури з культурою групи, яка представляє

основний генофонд, відбувається неоднорідно, інколи цей процес супроводжується конфліктами, що не характерно для українського суспільства.

Проблематика сучасних діаспор актуалізувалася в умовах їх перетворення в автономні політичні співтовариства, що стають інструментом сепаратизму. Діаспора стає формою самоідентифікації багатьох груп населення України. Так певна частина вірменів, греків, німців, поляків та інших українських громадян іноземного походження поєднується в національно-культурні автономії і центри, різні суспільні об'єднання за культурно-етнічною ознакою.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми діаспори розроблялися багатьма вченими, ними займаються представники різних наук – це і історики, і політологи, і соціологи тощо. Своє дослідження ми будували на работах таких сучасних дослідників, як М. Дринов, С. Нікітін, М. Тихомиров, В. Априлов, А. Атаманенко, М. Мегіц, Ю. Шахно.

Як приклад діаспоральної складової в Україні, використовується значний обсяг інформації про діаспору українських болгар.

Вибір обумовлений тим, що в ній найбільш яскраво проявляються всі основні (родові) ознаки діаспори як соціокультурного, так і етнополітичного феномена, можливості позитивної поведінки суб'єктів етнічної толерантності. Історичний досвід їх взаємодії з іншими народами України свідчить про те, що дана діаспора має значний потенціал цивільної лояльності та міжкультурної інтеграції.

Взаємодія сусідніх етносів або етносів, що живуть у діаспорі тривалий час, у природних, або, точніше, мирних умовах співіснування завжди веде до взаємного впливу на мову, культуру та етику їх поведінки. Згодом, за однаковості мови, культури та етики етноси стають невідмінними, тобто можна відзначити, що один етнос, могутніший, асимілює інший. Це відбувається в місцях зі змішаним населенням.

Мета. У статті вирішуються наступні завдання: визначити роль болгарської діаспори; відобразити мовну ситуацію, життєві цінності, оформлені при взаємодії українського народу та болгар Одещини; визначити соціальну дистанційованість болгар до населення Одеського регіону.

Виклад основного матеріалу. Давніші болгари вже становлять інтегральну частину суспільства країни поселення (України), вони живуть інтересами передовсім своєї «нової», а не історичної батьківщини. Вони швидко пристосувалися до умов іншої країни, брали і беруть активну участь у громадському, а також політичному житті країни. З цього середовища вийшло багато лідерів громадсько-політичних та культурно-освітніх українських організацій.

Постійне перебування в країні, сприйняття себе частиною країни стало цілком природним, водночас болгар не бажано відкинути чи заперечити своє болгарське походження. Самі болгари вважають за потрібне в конкретний момент підкреслити свою етнічну чи політичну належність.

Болгари, як етнічний сегмент суспільства, виражають демонстративне бажання до відродження, самовідтворення, прагнуть до збереження себе як певної цілісності та розвитку тих аспектів етнокультурного буття, за якими ця меншина вирізняється з-поміж інших.

Виходячи з історії; економічні умови на півдні України, в які потрапляли болгарські переселенці, відкривали для них можливості успішного ведення господарства і підвищення їх добробуту.

Досвід господарювання болгар у деяких напрямках переймали українці, росіяни, молдавани та представники інших етнічних груп. У свою чергу, болгар запозичували досвід місцевого населення.

Правові та економічні умови формування болгарської діаспори сприяли реалізації підприємницької ініціативи у різних сферах матеріального виробництва та інших сферах життя, розвитку їх культури, становлення добросусідських відносин з іншими групами населення Південної України.

До регіонів, де соціальна взаємодія етнічних меншин і населення приймаючого суспільства носить

явно виражений характер, відноситься і Південно-український регіон. Південноукраїнський регіон – це економічно розвинений регіон з багатими земельними та рекреаційними ресурсами, геостратегічне положення і політико-географічна особливість території якого пов'язана з приграничністю, залученням у сферу міжнародних економічних та політичних інтересів.

Болгарська діаспора в Україні – досить організоване співтовариство людей. Велику роль у цьому відіграли й відіграють створені по всій Україні болгарські культурно-просвітні суспільства та організації, членами яких є самі активні і родюливі болгар. Головною метою їх діяльності були й залишаються: збереження та розвиток національних болгарських традицій і культури, вивчення рідної болгарської мови, історії Болгарії та переселенців. Ці суспільства об'єдналися в Асоціацію болгарських культурно-просвітних товариств і організацій України, реорганізовану потім в Асоціацію болгар України. Ця Всеукраїнська громадська організація тепер представляє й захищає інтереси болгар України.

На сьогоднішній день Асоціація болгар України поєднує більше 100 болгарських культурно-просвітних суспільств і організацій України, а також інших суб'єктів, що знаходяться по всій країні. Необхідно відзначити, що зі створенням Асоціації болгар України значно зросла організованість українських болгар.

Асоціація відіграла та продовжує відігравати велику роль у розвитку національної самосвідомості, культури, традицій болгар, вивченні болгарської мови та історії Болгарії і переселенців [3].

Міська адміністрація Одеської області приділяє значну увагу розвитку контактів з Болгарією, тому що Одеська область є однією з областей компактного розселення болгар. В Одесі видається газета болгарською мовою, по телебаченню транслюються передачі на болгарській мові.

Болгарське консульство координує контакти з навчальними закладами в Болгарії, допомагає болгарським школам одержувати книги та інші матеріали з Болгарії [4].

В Одесі й області існують болгарські школи, у яких діти вивчають мову, долучаються до етнічної культури (національних пісень, танців, для молодших дітей – казок, легенд), вивчають географію «історичної Батьківщини».

Одеса в певному сенсі стала центром наукової болгаристики на півдні країни, а також викликала особливий інтерес з боку слов'янства, у зв'язку з її винятковим місцем у становленні і долі слов'янських культур.

Підвищена увага саме до болгарської проблематики обусловлена як демографічним аспектом – чисельністю болгарської діаспори в Південній Україні, насамперед, в Одеській області (за переписом 1989 р. на Україні налічувалося 233 800 болгар – 0,5 % усього населення України, з них 165 821 осіб (6,3 %) – в Одеській області [2]; за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 р., на Україні нараховується 204 600 болгар –

0,4 % усього населення України, з них 150 700 болгар (6,1 %) – в Одеській області, у місті Одесі – 13 300 болгар – 1,3 % населення Одеси [5]), так і вагомим внеском болгар у господарське і культурне освоєння південноукраїнського регіону, в якому болгарський етнічний елемент – один із найважливіших факторів, що визначають його культурну специфіку.

Специфіка Одещини в тому, що історико-географічні особливості її заселення обумовили тут формування районів із компактним проживанням ряду національних груп – болгар, молдаван, гагаузів. Болгари також належать до переселенських етнічних меншин. Уже понад 200 років болгари живуть в іншомовному оточенні, зберігаючи архаїчний стан болгарської мови до цього періоду, побут, народні звичаї, традиції, фольклор, національну кухню тощо. Основна їх маса мешкає на півдні Одещини, де вони компактно проживають у 46 населених пунктах та в силу історичних умов виробили певні особливості в культурі і можуть розглядатися як окремі локальні групи. Як правило, окремі етнічні групи, потрапляючи в іноетнічне оточення, зазнають на собі дії природної асиміляції. Це супроводжується поступовою втратою елементів національної культури, звуженням сфери вжитку рідної мови до повного її витіснення мовною більшістю і, нарешті, втратою національної самобутності. Серед фактів, які можуть сприяти асиміляції, слід назвати дисперсне розселення змішаних шлюбів, відсутність національної освіти, брак умов для розвитку національної культури. В наш час почався активний процес відродження й етнічної самоорганізації національних меншин, у тому числі і болгар, активізували свою діяльність культурно-освітні та національно-культурні товариства, створюються нові.

Одещина – це регіон, де сьогодні самим українцям складно вирішити, яка мова – російська чи державна (українська) займає у свідомості громадян перше місце. Як бути тоді представникам етнічних меншин, що живуть у поліетнічному суспільстві з іншою домінуючою в ньому культурою? Тут мова йде вже не про двомовність (білінгвізм), а про тримовність. Представники етнічних меншин змушені вирішувати дилему: яку освіту повинні одержати їхні діти – національну, що припускає вивчення рідної мови і культури, або ж стандартизовану.

Більшість населення України розмовляє на державній мові, проте в Одесі ситуація прямо протилежна – значна більшість населення використовує російську мову, при цьому володіючи українською.

При вивченні даної проблеми нами було проведено дослідження болгарської етнічної групи на Одещині, яке має пілотажний характер. Вибірку склали 200 чол., представники болгарської меншини, різні за віком, статтю та трудовою діяльністю. Слід зазначити, що результати дослідження не можна розглядати як цілісну ситуацію в Україні.

В цьому дослідженні ми намагалися з'ясувати мовну ситуацію, ціннісні орієнтації і ступінь

соціальної дистанції болгар по відношенню до інших національностей.

За даними перепису населення України 2001 р. на питання щодо рідної мови болгар України відповіли, що рідною мовою є їхня національна мова – 64,2 %, російську мову вважали рідною 30,3 %, українську – 5 %, іншу – 0,5 %.

Щодо мовної ситуації за проведеним нами дослідженням було встановлено, що болгари Одещини абсолютно вільно володіють російською мовою – індекс дорівнює 0,99, показники володіння українською мовою значно нижчі – 0,69, а ступінь володіння етнічною мовою (індекс – 0,67) порівняно, наприклад, із російською, нижчий майже в 1,47 рази. Наслідком є поліетнічність і багатокультурність Одещини. Практично болгарська мова використовується лише на побутовому рівні. Причиною цього є поліетнічність і багатокультурність Одещини, відчутні процеси асиміляції та мовної акультурації, а також відома інерційність ряду негативних етнокультурних та етномовних явищ і тенденцій.

Говорячи про цінності болгар, слід коротко згадати, що цінності взагалі відіграють визначальну роль у регуляції соціальних взаємодій, це основоположний елемент культури, ціннісно-нормативний механізм соціальної регуляції. Цінності – це абстрактні, стійкі уявлення, котрі ієрархізовані. Вони забезпечують регуляцію поведінки людей не ситуативно, а узагальнено. Цими узагальненими уявленнями люди оперують, співставляють їх з допомогою роздумів, уяви. Оперуючи уявою, цінностями, людина може попередньо зважити, оцінити ті чи інші явища соціального життя.

Для розкриття системи цінностей ми використовуємо шкалу М. Рокича, яка передбачає співвідношення базових (термальних) та інструментальних цінностей, життєві цінності представлені за індексом і співставлені за рангом. Виходячи з проведеного дослідження, можна виділити основні життєві цінності болгар, які фіксують направленість інтересів, та ті, які займають незначне місце в їхньому житті: 1) здоров'я (фізичне та психічне) за індексом склало 0,97 – це найвища позначка; 2) щасливе сімейне життя – 0,96; 3) стабільність та 4) любов – 0,95; 5) цікава робота – 0,91. З цього можна зробити висновок, що болгари Одещини орієнтовані на особистісні цінності, і вони для них мають неабияке значення, а в цілому їхні погляди не становлять винятку серед інших етносів. Протилежними, тобто цінностями, які опинилися знизу за їх значенням, на останніх місцях, стали наступні: 1) суспільне визнання – за індексом нараховує 0,21, а за рангом посідає 20 місце із запропанованих 22 життєвих цінностей; 2) суспільна активність кожного з представників болгарської меншини окремо склала 0,51 і займає 21 місце; 3) прагнення до влади становить індекс, який дорівнює 0,17, та опинилось на останньому місці. Це свідчить про низький рівень соціальної активності або ж про життєві позиції болгар.

Представники болгарського етносу вважають, що збереження самобутньої культури залежить від діяльності їхніх громадських національних організацій, тому ми можемо спостерігати високий рівень активності самих організацій та низький – окремих людей.

Для дослідження ставлення болгар до представників інших національностей ми використували шкалу Е. Богардуса. За допомогою шкали ми спробували виміряти установки однієї соціальної групи – болгар до інших етнічних спільнот.

Соціальна дистанція передбачає бажаних для респондента (болгар) представників інших національностей. Зазначимо, що перевагу болгар, звісно, віддали своєму етносу – 82,1 %. На найближчу позицію (член сім'ї, близький друг) болгар ставлять росіян – 41,5 %, українців – 38,2 %, білорусів – 4,1 %, молдаван – 2,4 %, гагаузів – 3,3 %, тобто болгар обирають близькі їм за етнокультурними традиціями народності. Серед колег по роботі болгар хотіли б бачити євреїв – 29,3 %, вірмен – 19,5 %, білорусів і румун – по 10,6 %, поляків – 9,8 %, німців – 8,9 %, це така нейтральна позиція, яка визначається різними чинниками: історією, і конфесійною різницею тощо. На найвіддаленішу дистанцію («не допустив би в країну») було обрано відмінні за способом життя і традиціями такі національності, як араби – 51,7 %, чеченці – 77,2 %, цигани – 54,5 %, що обумовлено особистим досвідом спілкування.

Відношення болгар до різних народів (до інгрупи («своїх») та до аутгрупи («чужих»)) складалося протягом довготривалого часу, і важливу роль в цьому відіграли не тільки історичні події та схожість історичної долі, але і релігія та мова. Так якщо більш значуща релігія, то «своїми» болгари вважають православних, зі схожими традиціями. До аутгрупи («чужих») у цьому випадку повинні бути віднесені групи іншої конфесійної належності. При цьому необхідно вказати, що хоча релігійна ідентифікація сама по собі для болгар дуже важлива, не завжди конфесійна належність є основою поділу на «своїх» та «чужих».

Висновки. Підбиваючи підсумки, необхідно зробити ще один висновок про те, що болгари обирають близькі до себе народи за більш-менш такою ознакою, як належність до слов'ян, але зважаючи на історичне минуле.

Тісно сплелися долі українського та болгарського народів: загальне слов'янське коріння, загальна історія, наповнена сторінками слави й перемог, загальна віра. Болгари – окремий елемент серед безлічі етнічних груп, що склали культурну мозаїку поліетнічного регіону, а також їх міжетнічну взаємодію.

Болгари, що проживають в Україні, займають певне місце в суспільстві. Діаспора, яку вони формують, тільки посилюється і зростає, звісно, за підтримки материнської держави та співпраці з Україною, вона своїм існуванням і активною громадянською позицією бере участь у політичному та соціально-економічному житті нашої країни, впливає на всі процеси, що протікають в Україні. Своєю діяльністю діаспора намагається зберегти, відтворити функціонування та розвиток рідної спільноти.

Багатонаціональний південь України з його етнополітичною структурою створив сприятливі умови для дружби народів як найважливішого чинника історичного і соціального процесу. Молодь бере активну участь в етнічних святах, створюються музичні колективи, що виконують народну музику та пісні, в «етнічних» школах організують гуртки, в яких діти вивчають «народні промисли» і створюють «вироби» у стилі відповідних етнічних груп тощо.

Велике значення для української культури мають і культури меншин (болгарської зокрема), з якими відбувається синтез. Характер сплетення культур, наявність як творчих елементів, так і елементів механічного взаємопроникнення та запозичень може постати як питання подальших більш детальних досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Євтух В. Етнічність : глосарій / В. Євтух. – К., 2009. – 32 с.
2. Заставний Ф. Д. Географія України / Ф. Д. Заставний. – Львів, 1994. – 415 с.
3. Пеливан К. Некоторые размышления о роли болгарской диаспоры в Украине в связи с ситуацией, возникшей вокруг Всеукраинского болгарского культурного центра / К. Пеливан // Украина: Българское обозрение. – 2008. – 26 січня.
4. Україна і Болгарія: віхи історичної дружби // Матеріали міжнародної конференції, присвяченої 120-річчю визволення Болгарії від османського іґа / [за ред. В. Н. Станко]. – Одеса, 1998. – 134 с.
5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/.

Рецензенти: Ляпіна Л. А., к.політ.н., доцент;
Гавеля В. Л., д.філос.н., професор.

© Нікон Н. О., 2010

Дата надходження статті до редколегії: 12.12.2010 р.